

Кафедра спортивного туризму

Тимошенко Л. О., Лабарткава К. В.

ЛЕКЦІЯ № 6

**„ОРГАНІЗАЦІЯ І УПРАВЛІННЯ
СПОРТИВНО-ОЗДОРОВЧИМИ ТУРИСТСЬКИМИ
ПОХОДАМИ”**

з навчальної дисципліни

**«Підвищення туристично-спортивної майстерності»
(ПТСМ)**

для студентів I курсу
спеціальності 242 „Туризм”

План

1. Базування.
2. Туристські маршрути.
3. Методичні принципи розробки туристських маршрутів.
4. Маркірування туристських маршрутів.

Для самодіяльних туристів, які самостійно розробляють маршрут, організовують і здійснюють туристський похід, тривалість цих етапів має співвідношення 3:1:1. Воно відображає віддзеркалює важливість, необхідність і відповідальність підготовчого етапу, що не повинен обмежуватись акліматизацією і тренувальними, ознайомчими походами.

Підготовчий етап. Його завдання полягає в методичній, краєзнавчій, фізичній і матеріально-технічній підготовці до виходу на маршрут, яка передбачає:

- > чітке розуміння мети і завдань подорожі;
- > вивчення району подорожі, розробку схеми маршруту;
- > визначення особливого складу групи і розподіл обов'язків між її членами;
- > наявність календарного плану подолання маршруту і встановлення його контрольних термінів;
- > розробку тактичного плану подорожі, що передбачає доставку продуктів харчування і спорядження у проміжні пункти;
- > ознайомлення з усіма доступними географічними матеріалами стосовно району подорожі, підготовка необхідного картографічного матеріалу;
- > придбання і перевірку особистого, групового і спеціального спорядження, продуктів харчування;
- > оформлення необхідних документів;
- > проведення тренувальних заходів за попередньо складеним планом.

Керівник (інструктор) групи очолює підготовку до походу і його здійснення, на нього покладається відповідальність за безпеку учасників подорожі.

Заступник керівника (інструктора), староста - здійснює керівництво окремими роботами при підготовці до подорожі, і частиною групи в разі її поділу на маршруті.

Завідуючий господарством (завгосп) відповідає за добір і збереження групового спорядження і продуктів харчування, здійснює облік на маршруті. У великих групах доцільно призначати двох завгоспів, що ділять між собою відповідальність за спорядження і за продукти харчування.

Санінструктор перед початком подорожі проходить спеціальну підготовку з надання першої медичної допомоги, укомплектовує медикаментами групову аптечку. Під час походу на нього покладається контроль за станом здоров'я учасників.

Відповідальний за ведення щоденника регулярно фіксує події, що сталися під час походу, складає опис маршруту, веде хронометраж ходових днів.

При чисельності групи більше 10 чоловік доцільно визначити: *кухаря, казначея, кострового, фізорга, фотокіно-репортера*. Бажано, щоб кожний з учасників мав певні обов'язки. В залежності від мети походу може виникнути потреба у виконанні додаткових обов'язків: географа, історика, ботаніка, гідролога, метеоролога, топографа та ін. Усі вони повинні володіти навичками ведення спостережень, збирання матеріалів, зберігання зразків дослідного матеріалу. Головне при розподілі обов'язків - не позбавляти членів групи особистої ініціативи, стимулювати їх персональну відповідальність, частіше давати індивідуальні завдання.

Крім того, необхідно передбачити розподіл одноразових обов'язків при зупинці на ночівлю і у зборах до виходу на маршрут. Кожний учасник повинен знати, чим він буде займатись: облаштувати місце стоянки, ставити намети, збирати дрова тощо. При хорошій організації такі роботи виконуються швидко, без метушні, що в значно прискорює підготовчі роботи і є запорукою успішного подолання маршруту.

Польовий (похідний) етап - це проходження маршруту, долання перешкод, дотримання контрольних термінів! ведення спостережень та їх фіксування, організація! дозвілля, природоохоронна і суспільно-корисна робота тощо.

На заключному етапі підбиваються підсумки походу. Головна його мета - узагальнення досвіду підготовки і проведення походу, організації дозвілля, проведення суспільно-корисної, культурно-освітньої, пошукової і дослідницької роботи на маршруті, а також аналіз недоліків з метою усунення їх у майбутньому.

Після завершення подорожі керівник групи повинен звітувати перед маршрутно-кваліфікаційною комісією і установою, якою був організований похід.

Звіт про похід I категорії складності може бути усним я обов'язковим підтвердженням маршрутними документами які слід здати маршрутно-кваліфікаційній комісії. Для груп школярів звіт має бути письмовим, складеним із дотриманням усіх вимог. Походи вищих категорій зобов'язують керівника подати звіт у письмовій формі. Його обсяг визначається маршрутно-кваліфікаційною комісією.

Звіт повинен складатися з таких розділів: загальні відомості про маршрут, опис району подорожі, підготовка до походу, графік руху і технічний огляд маршруту, результати його проходження і рекомендації щодо вибору можливий його варіантів. До звіту додаються картографічний матеріал та ескізні зображення (кроки) найбільш складним ділянок маршруту, підкріплене фотоматеріалами, що ілюструють їх подолання групою. Звіт може бути доповненим зібраними під час походу колекціями, письмово зафіксованими результатами спостережень.

Після розгляду і схвалення результатів походу його учасники і керівники одержують відповідні довідки, що підставою для присвоєння їм чергового розряду з туризму.

1.Базування

Одним із найбільш складних моментів під час при проведенні туристського походу є базування. Правильно обрати місце для ночівлі, встановити оптимальну кількість наметів, приготувати їжу чи розпалити вогнище в несприятливу погоду, особливо взимку, - все це вимагає відповідного досвіду, чіткості і злагодженості в роботі всіх учасників експедиції. Погано облаштований бівуак не забезпечує відновлення сил; більш того це може стати причиною нещасного випадку. Уміти влаштуватися на ночівлю в польових умовах повинен уміти кожний, хто вирушає в подорож: адже навіть у поході вихідного дня може виникнути необхідність вимушеного привалу (несприятливі погодні умови, нещасний випадок тощо).

Стоянка в польових умовах може бути викликана різними причинами, що обумовлюють її тривалість (тривала, тимчасова, короткочасна).

Тривала (напівстаціонарна) стоянка має своєю метою забезпечення роботи туристських експедицій, що здійснюють дослідження певної території, для виконання робіт природоохоронного характеру. Вона може бути пов'язана також із функціонуванням сезонних туристсько-краєзнавчих таборів або призначатися для тривалого відпочинку.

Тимчасова стоянка (розрахована на одну - три доби) влаштовується для днювання або ночівлі на маршруті, організації екскурсій до найближчих природних, історичних чи культурних об'єктів, для закупівлі продуктів харчування, ремонту спорядження і обладнання тощо.

Короткочасна стоянка використовується переважно Для відпочинку - обіду, привалу на маршруті. Для обіднього привалу можна розташуватись на невеликій вирівняній Ділянці, краще в затінку. Орієнтовні місця ночівлі позначаються на карті ще до виходу на маршрут.

Головною вимогою до бівуаку є безпечність його розташування.

В тундровій зоні більш суху ділянку, зручну для базування, можна відшукати на річкових терасах, кам'янистих! чи піщаних підвищеннях ґрунту тощо.

В тайзі не бажано влаштовувати табір у густих чагарникових заростях чи хвойних насадженнях через велику кількість комарів і небезпеку виникнення лісової пожежі. Перш за все треба уважно оглянути місцевість і переконатися, що поблизу немає сухих чи гнилих дерев, які можуть; бути повалені вітром. Місце для ночівлі краще облаштувати в рідкому хвойному лісі, де ґрунт покритий шаром сухої опалої глици, а гілки дерев ростуть на значній висоті і не можуть зайнятися від вогнища.

В стєну бівуак влаштовують в улоговинах, байраках або під пагорбом, щоб захиститися від вітру.

В горах місце для майбутнього табору обирають з особливою ретельністю. Не можна встановлювати намети в місцях, де існує небезпека каменепадів (навіть з невеликої висоти), лавин, зсувів, селевих потоків, затоплення; гірськими річками. Перш ніж зупинитись на привал, слід уважно обстежити місцевість, перевірити, чи немає поблизу слідів каменепадів (камені, що недавно

впали, відрізняються більш темним кольором), і переконатися, що на схилі над майданчиком не нависають окремі камені і глиби.

Категорично виключається розташування на ночівлю в кулуарах (улоговина на крутому схилі, по якому скочуються камені), в сухих руслах і низьких відмілинах гірських річок, на конусах виносу з ущелин і ярів, де можливе затоплення зливовими або талими водами, а також в ущелинах і каньйонах, що під час зливи перетворюються на бурхливі потоки, а в хуртовину можуть стати небезпечною пасткою.

Небезпечно розбивати табір на перевальних ділянках, а тим більше на підвищених місцях гребенів, оскільки існує загроза ураження блискавкою. Якщо ж гроза захопила зненацька в небезпечному місці, всі металеві предмети необхідно сховати серед каміння або у сніговій ямі вище місця, де розташований табір.

Якщо відсутнє зручне місце для базування, його можна підготувати: розрівняти і звільнити від каміння майданчик на схилі, розчистити від снігу або витоптати ділянку необхідного розміру. Майданчик для встановлення намету можна облаштувати майже в будь-якому місці, яким би незручним воно не здавалось: головне, щоб воно було безпечним.

Як правило, для бівуака обирають досить просторий майданчик, на якому можна встановити необхідну кількість наметів і влаштувати вогнище для приготування їжі, викопати яму для сміття, туалети тощо. Таким місцем може бути узлісся, високий берег річки, лісова галявина, майданчик біля підніжжя відлогого пагорба, прогріті сонцем і захищені од вітру. Місцевість повинна бути сухою, затишною, добре освітлюватись сонцем у ранкові години, що дозволяло б швидше висушити намети, одяг, взуття і спорядження після ранкової роси. Бажано, щоб був затінок, де можна сховатися від спеки, місце для купання, красивий краєвид.

Обов'язкові вимоги до організації бівуака - наявність поблизу стоянки джерела питної води і достатньої кількості дров для багаття.

Всі навколишні джерела води обстежені керівником групи і санінструктором. Виключається використання для пиття і приготування їжі води із занедбаних колодязів і джерел, невеликих озер, ставків і боліт.

Якщо бівуак розташований на березі річки, то місце забору питної води має знаходитися вище, а ділянка для умивання, купання, миття посуду, прання одягу і білизни - нижче за течією річки. Місце для ночівлі обирають вище від населених пунктів, бо вода там чистіша. Не можна розбивати табір на крутому березі річки біля його краю, підмитого водою, бо він може обвалитися. Мало придатними для цього є також низькі заболочені береги річок і озер, оскільки під час зливи береги можуть бути затоплені. Крім того, природні умови таких місцевостей шкідливі для здоров'я.

Особливої уваги під час стоянки вимагає поведінка з вогнем. Щоб запобігти виникненню пожежі, місце для багаття слід облаштувати з підвітряного боку, щоб іскри не могли досягти наметів, і на небезпечній відстані від дерев і кущів. Вогонь розпалюють на розчищеному від трави і

дерну місці. Не можна розкласти вогнище на торф'яному ґрунті, бо він може спалахнути навіть через кілька днів.

Рубати дерева для вогнища категорично заборонено. Це припустимо лише в тих випадках, коли хтось потребує негайної медичної допомоги (виготовити ноші для хворого чи по-І раненого, швидко навести переправу через річку або ущелину в разі стихійного лиха, витягти людину з трясовини тощо).

Планування бівуака здійснюється керівником походу.

Господарчі справи покладаються на завгоспа і чергових.

Роботи, пов'язані з влаштуванням ночівлі, повинні виконуватись чітко, швидко, організовано, без метушні. Частина групи розчищає місце для табору, ставить намети, розкладає спальні мішки, інші збирають сухий хмиз, якого б вистачило не тільки для приготування їжі, а й для нічного багаття і на ранок. Після встановлення наметів відповідальні за багаття розпалюють вогонь, а чергові носять воду, готують! їжу. Усі ці роботи виконуються під наглядом старшого чергового або керівника групи. Без їх дозволу ніхто не може навіть ненадовго покинути територію табору.

Якщо ночівля передбачається в населеному пункті (це практикується, як правило, взимку), то слід заздалегідь подбати про підготовку приміщення. З цього приводу бажано мати домовленість ще на підготовчому етапі організації походу. У разі необхідності прийнятний ще один варіант: два-три фізично сильних учасники походу випереджають групу, щоб підшукати і підготувати приміщення для ночівлі. В разі необхідності організації тривалої стоянки вимагається дотримання таких умов:

> погодження місця і термінів базування і одержання дозволу землевласника на влаштування бівуака;

> розташування бази неподалік від шляхів сполучення (дорога, траса, шосе) і засобів зв'язку (телефон, пошта, телеграф);

> відведення місця для кухні і намету для зберігання харчів, спорядження і обладнання;

> обрання місця для прийому їжі і виконання камеральних робіт;

> підготовка місця для штабного намету (де зберігалася б і групова аптечка);

> визначення місця для забору води, миття посуду, умивання і купання, прання одягу;

> відведення місця для туалетів і ями для сміття.

Загальною і обов'язковою вимогою до стоянки є її безпечність, зручність, затишність і відповідність усім іншим вимогам.

Туристські маршрути

Будь-яка туристська подорож здійснюється за певним маршрутом. Маршрут виступає як невід'ємна складова туризму і найпоширеніша його форма.

Туристські маршрути дуже різноманітні за регіонами подорожі, природним середовищем, способом пересування і визначаються інтересами та особистими уподобаннями учасників походу. Одних більше влаштовує переміщення між пунктами маршруту автобусом, поїздом, літаком, теплоходом з ночівлею в

комфортабельному готелі - інші віддають перевагу пішохідним походам у горах річковим подорожам на човнах з відпочинком на природі в похідних наметах.

Будь-яка подорож має привабливі сторони. При цьому важливо, щоб кожний турист обрав собі маршрут до душі. Адже навіть найцікавіший маршрут може не сподобатись туристам, які сподівалися зовсім на іншу за змістом подорож. Наприклад, літній людині, яка мріє про спокійний відпочинок, не підходить багатоденний гірський похід. Так само групі студентів, яким до вподоби ночівля на природі і пісні біля багаття, не варто пропонувати екскурсійну подорож на автобусі з проживанням у готелі.

Класифікація туристських маршрутів. Не існує абсолютно однакових туристських маршрутів: кожен з них має свої особливості, хоча навіть між абсолютно різними маршрутами є багато спільного.

Для зручності обліку, планування і практичного використання всі маршрути можна умовно об'єднати в кілька груп на основі певних ознак за змістом охоплення території, сезонністю, способом пересування, тривалістю, складністю і т. ін.

За особливостями побудови траси туристські маршрути можна поділити на лінійні, кільцеві, радіальні.

Лінійні маршрути починаються в одному, а закінчуються в іншому географічному пункті. Вони проходять щонайменше через два, а то й три - чотири і більше населених пунктів, або туристських господарств.

Основною умовою організації лінійного маршруту є доступність для туристів початкового пункту чи головної турбази і можливість безперешкодного від'їзду з його кінцевого пункту. Переходи через гірські перевали, сплави по річці на човнах є здебільшого лінійними маршрутами.

Кільцеві маршрути, так само як і лінійні, можуть проходити через кілька пунктів або турбаз, але початковою і кінцевою точкою подорожі є той самий пункт. Перевагою і таких маршрутів є те, що вони обслуговуються одним туристським господарством чи турфірмою. Самодіяльним і групам це полегшує зворотний шлях після завершення подорожі.

Радіальні маршрути розраховані на виїзд або вихід туристів на екскурсії і в походи різної тривалості поблизу турбази чи населеного пункту, що є основним місцем їх перебування. Типовим зразком радіального маршруту є туристські і маршрути екскурсійного характеру для ознайомлення з історико-культурними пам'ятками великих міст. У зимовий період на таку форму роботи переходять гірські турбази у зв'язку зі підвищеною небезпекою сходу лавин. Наявність канатних і підйомників і пологі снігові схили створюють хороші умови для гірськолижного спорту і активного відпочинку.

Лінійні і кільцеві маршрути часто плануються в поєднанні з радіальними, що дає можливість відвідати найбільш цікаві об'єкти неподалік від основної нитки маршруту.

За охопленням території маршрути поділяються на місцеві, дальні (міжрегіональні), зарубіжні (виїзні).

Місцеві маршрути, як правило, не передбачають далеких переїздів від місця проживання. До них відносяться походи вихідного дня з насиченою екскурсійною програмою або відпочинком на природі. Шкільні краєзнавчі походи Я метою вивчення рідного краю також здебільшого мають місцевий характер.

Дальні маршрути мають значну довжину і більшу тривалість. Під час таких маршрутів туристи мають можливість ознайомитися з різними регіонами країни, що входять до різних географічних зон і відрізняються природними умовами, історичними, культурними і побутовими особливостями.

Закордонні маршрути пролягають за межами держави. За спрямованістю туристських потоків розрізняють виїзний (закордонний) і в'їзний (іноземний) туризм.

Класифікація маршрутів. За змістом. При розробці і організації будь-якого туристського маршруту, поруч з такими обов'язковими вимогами, як рекреативність та інформативність повинні враховуватися й інші цілі, що визначаються особливостями конкретного маршруту, його загальною метою і тематичною спрямованістю. Цей аспект є ще одним критерієм для відповідної класифікації туристських маршрутів.

Пізнавальні маршрути спрямовані на ознайомлення з певною територією, її природою, історичними та культурними особливостями.

Навчальні маршрути - шкільні походи і студентські експедиції з метою практичного засвоєння навчального матеріалу (з географії, біології, історії та інших дисциплін), а також тренувальні маршрути з елементами орієнтування на місцевості та оволодіння прийомами долаття перешкод;

Спортивні маршрути мають своєю основною метою виконання спортивних нормативів і розраховані на категорійні походи.

Розважальні маршрути базуються на розважально-ігровій або змагально-ігровій програмі відпочинку.

Мета туристського маршруту визначає змістовий аспект походу і вимагає його відповідної часової організації.

За способом пересування. Всі туристські маршрути за способом пересування можна поділити на дві великі групи: пасивні і активні.

Маршрути, на яких пересування між пунктами здійснюється за допомогою різних видів транспорту (автобуса, поїзда, літака, теплохода) без відчутного фізичного навантаження для туристів, мають *пасивний* характер. До цієї групи відноситься більшість екскурсійних маршрутів.

До *активних* маршрутів відносяться пішохідні, лижні, водні (на човнах, плотах) велосипедні та ін.

На практиці способи пересування на маршруті часто використовуються в різних комбінаціях, доповнюючи один одного, їх вибір диктується метою подорожі, природними умовами території, її заселеністю, станом і густотою дорожньої мережі, тривалістю переїздів, наявністю тих чи інших видів транспорту тощо.

За сезонністю. Туристські маршрути можуть бути як цілорічними (що

постійно діють протягом року), так і сезонними (літніми, зимовими та ін.). Сезонність маршруту визначається природними умовами території, по якій він пролягає, станом матеріальної бази, способами пересування, наявністю шляхів сполучення і транспортних засобів. Зрозуміло, що, наприклад, лижні чи водні маршрути мають чітко виражений сезонний характер.

Взимку, коли активні походи стають неможливими, гірські турбази переходять на обслуговування любителів гірськолижного спорту, а в міжсезоння організовують автобусні маршрути з насиченою екскурсійною програмою.

За тривалістю. Тривалість туристських маршрутів значною мірою обумовлюється наявністю у подорожуючих вільного часу. Більшість подорожей здійснюється під час відпусток, канікул, у святкові і вихідні дні. Відповідно до цього маршрути можна поділити на одноденні, короткострокові (3-5 днів) і багатоденні (більше 6 днів). Крім того, встановлення тривалості подорожі вимагає врахування ще цілого ряду факторів, і перш за все мети і змісту маршруту, кількості пунктів зупинок, способу пересування, виду транспорту, географії району подорожі, та сезонності маршруту.

Тривалість туристських маршрутів, орієнтованих на переважне перебування на природі, прогулянки, активний відпочинок у поєднанні з екскурсіями і походами, досягає 10-20 днів.

Від встановлення оптимальної тривалості маршруту часу перебування туристів у кожному з його пунктів залежить його успішне функціонування, популярність маршруту-серед туристів.

За складністю. За мірою фізичного навантаження при подоланні маршрутів їх можна поділити на загальнодоступні, нескладні і категорійні.

До загальнодоступних відносяться всі маршрути експедиційного характеру з використанням транспортних засобів, їх здатні подолати туристи будь-якого віку і фізичної підготовки.

Нескладними (некатегорійними) вважаються маршрути, що передбачають активні способи пересування і розраховані на фізично здорових туристів без спеціальної туристської підготовки і з мінімумом спеціального спорядження. До таких маршрутів відноситься більшість пішохідних, гірських, лижних, водних і велосипедних походів, що організовуються турбазами.

До категорійних маршрутів слід віднести такі, подолання яких вимагає певного туристського досвіду, відповідної технічної підготовки, міцного здоров'я. Крім того, необхідно мати спеціальне спорядження.

Більшість таких маршрутів має спортивний характер. Вони організовуються і проводяться самодіяльними туристськими секціями, клубами та іншими організаціями з метою виконання спортивних нормативів.

Відповідно до спортивної класифікації виділяють шість категорій складності маршрутів - I, II, III, IV, V, VI (табл. 1):

Таблиця 1. Поділ маршрутів за категоріями складності

Види походів	Категорія					
	I	II	III	IV	V	VI

Тривалість у днях (не менше)		6	8	10	13	16	20
Довжина в км (не	Пішохідні	130	160	190	220	250	□
	Гірські	100	120	140	150	160	160
	Лижні	130	160	200	250	300	300
	Водні	150	175	200	225	250	250
	Велосипедні	250	400	600	800	1000	□

При визначенні категорії складності маршруту беруться до уваги наявність і складність природних перешкод, кількість ночівель у польових умовах, віддаленість і заселеність території, погодні умови тощо. Крім того існує ряд обмежень щодо віку і туристського досвіту учасників походу, чисельності груп та ін.

За інтенсивністю використання. За цією ознакою можна виділити маршрути постійно діючі, тимчасові і маршрути одноразового проходження.

До постійно діючих відносяться цілорічні або сезонні маршрути, прокладені в популярних туристських регіонах, що функціонують без істотних змін протягом багатьох років. Такі маршрути, як правило, добре обладнані, вони інтенсивно використовуються туристськими організаціями.

Маршрути тимчасового використання розробляються використовуються з метою організації виїзних туристських таборів, зльотів, тренінгів, семінарів у певному регіоні протягом одного сезону, місяця, тижня.

На одноразове проходження розраховані маршрут що розробляються групами самодіяльних туристів у пристосуванні до конкретної траси і певного часового відрізка. Такі маршрути можуть бути організовані також суб'єктам туристського обслуговування при наявності відповідної замовлення.

Організація і режим руху на пішохідному маршруті передбачають не лише порядок шиккування групи в залежності від характеру місцевості, часу доби, погоди чи в умовах подолання природних перешкод, а й темп пересування, час виходу групи.

Перед виходом на маршрут керівник ставить перед групою завдання, визначає форму одягу, складає перелік необхідного спорядження і обладнання. Вихід групи призначається на ранкові години. Це дозволяє більш продуктивно використати першу половину дня і вивільняє в післяобідню, пору час для обробки зібраних матеріалів чи для продовження спостережень. Якщо при проведенні тривалих досліджень виникає потреба в цілодобовій присутності спостерігача, необхідно організувати тимчасовий табір.

Пройдення маршруту передбачає ряд заборон і застережень:

> забороняється рухатись під час грози, зливи, сильного вітру, в нічну пору, в густому тумані, а також відразу після зливи стрімкими схилами, камінням, осипами, днищами ярів. Небезпечні ділянки треба долати тільки при наявності страхування;

- перебування у спеку на сонці припустиме лише з покритою головою і в сонцезахисних окулярах;
- забороняється проходження маршруту і проведення розвідки місцевості

поодиноці. Мінімальний склад групи в туристському поході на рівнині - дві особи, а в гірських умовах - чотири;

- під час пересування лісом не можна користуватися відкритим вогнем, кидати на землю палаючі сірники, недопалки. При здійсненні досліджень чи проведенні екскурсій у заповідниках та на інших природоохоронних територіях необхідно суворо дотримуватися встановлених правил поведінки, з якими слід ознайомитися заздалегідь.

3. Методичні принципи розробки туристських маршрутів

Подорожуючи тим чи іншим туристським маршрутом, турист повинен мати гарантовану можливість активного відпочинку з оптимальним фізичним навантаженням, елементами загартування організму, а також продуманим змістом, цікавою екскурсійною програмою, цікавим дозвіллям.

Туристська подорож повинна давати задоволення її учасникам, викликати у них позитивні емоції, нести змістовну і цікаву інформацію, бути джерелом приємних спогадів. Маршрут тим привабливіший для туристів, чим більше можливостей він містить для відпочинку і оздоровлення, чим цікавіший його зміст і екскурсійна програма. Оптимальне поєднання цих факторів є обов'язковою і основною вимогою до розробки туристського маршруту. Крім того, траса маршруту повинна бути послідовно розробленою, безпечною і відповідати фізичним можливостям кожного з Учасників.

Існує два рівноцінних варіанти обрання маршруту і комплектування групи при підготовці до туристської подорожі: при наявності добре розробленого і описаного цікавого маршруту добирається група для його подолання; вже укомплектована група обирає район подорожі і розробляє трасу маршруту.

Обрання маршруту є досить складною справою. Крім природних умов та інших особливостей того чи іншого району обов'язковим є врахування побажань більшості учасників відповідно до їх уподобань, інтересів, туристського досвіду, фізичної і технічної підготовленості, наявності і вільного часу, коштів, спорядження тощо. Необхідною умовою є також відповідність маршруту, меті і основному завданню походу.

Розробка маршруту здійснюється в три етапи:

I – обрання району подорожі;

II – прокладання траси маршруту;

III – детальне відпрацювання основної нитки маршруту і запасних варіантів.

Обрання і оцінка регіону подорожі здійснюються на основі таких факторів, як сприятливість природних умов, наявність цікавих екскурсійних об'єктів, наявність транспортного зв'язку.

Район майбутньої подорожі піддається докладному вивченню. З цією метою використовуються довідники, карти, туристські путівники, літературні джерела, географічні і метеорологічні спостереження, лоції рік і озер, звіти і туристських груп і експедицій, які там побували. Важливі дані можна одержати через листування з місцевими організаціями, туристами,

краєзнавцями, лісниками, а також шляхом консультацій із членами місцевої маршрутно-кваліфікаційної комісії, методистами та інструкторами турбаз.

Туристська група повинна мати уявлення про район походу: особливості рельєфу даної території, тривалість світлового дня, наявність і стан снігового покриву, перепади температур, кількість опадів, прогноз погоди на період подорожі, наявність лісу в місцях ночівель, можливість виходу до населених пунктів тощо. Крім цього, необхідно з'ясувати можливість придбання на місці продуктів харчування і окремих предметів спорядження. Докладне попереднє вивчення району подорожі переслідує не тільки пізнавальну мету: воно спрямоване на досягнення безпеки подорожі.

При прокладанні траси маршруту необхідно стежити за поступовістю наростання кілометражу. Це обумовлено необхідністю адаптації і акліматизації учасників походу, тому фізичні навантаження повинні збільшуватись повільно і досягати максимуму в другій третині подорожі. На цей самий період бажано планувати подолання ділянок найбільш складних у технічному відношенні.

Поділ траси на відрізки, що відповідають денному переходу, планування днівок і складання графіку руху групи доцільно здійснювати відповідно до особливостей місцевості з урахуванням складності шляху, наявності екскурсійних і природних об'єктів, огляд яких передбачає зупинку.

Денний перехід у піших і лижних походах становить, як правило, 15-23 км, гірських - 15-18 км, водних - 20-30 км. Необхідно враховувати, що при тривалості походу в шість-вісім днів варто планувати одну днівку, а більше дев'яти днів - дві.

В лісовій місцевості з переважанням мішаних і широколистяних лісів з густим підліском трасу маршруту краще прокладати вздовж річок, так само як і на заболочених територіях, де найбільш сухі ділянки тягнуться вузькою смугою вздовж водотоків (прирусліві вали, надзаплавні тераси). При цьому слід враховувати також лісові дороги, стежки, просіки.

При розробці лижних маршрутів необхідно пам'ятати, що довжина денного переходу значною мірою залежить від стану снігового покриву. Так, на сніговій цілині або під час відлиги швидкість просування може зменшуватись удвічі порівняно з розрахунковою. В густому лісі в першій половині зими і після значних снігопадів сніг набагато пухкіший і глибший, ніж на узліссі, на галявинах. Крім того, необхідно робити поправку на можливість таких природних явищ, як заметіль, різке зниження температури, сильний зустрічний вітер. Це вимагає на кожному переході тимчасового укриття для туристів, а то й відхилення від маршруту для виходу до населеного пункту.

При розробці гірського маршруту важливо враховувати, що швидкість руху групи знижується прямо пропорційно збільшенню крутизни схилу і на особливо складних ділянках (круті засніжені і трав'янисті схили, осипи та ін.) може досягати лише 0,4 - 0,5 км/год. Взимку в горах схили крутизною 16°C і більше при глибині снігового покриву понад 30 см вважаються лавинонебезпечними. Маршрут не повинен перетинати від'ємних форм рельєфу - снігозбірних воронок, лавинних лотків тощо. Треба уникати переходів під

вужькими гребенями, над якими з нависають снігові карнизи, а також дуже засніженими ділянками схилів, оскільки сніговий покрив може виявитися нестійким.

Розробляючи водний маршрут, потрібно пам'ятати про вплив на швидкість пересування таких факторів, як звивистість річки, швидкість течії, переважання певних глибин, можливість інших перепон і перешкод для руху плавучих засобів (низькі мости, греблі, паромні переправи, відмілини, пороги, завали дерев, зарості очерету тощо). На озерах і річках з повільною течією маршрути розробляються в розрахунку на їх подолання її на гребних човнах. При швидкості течії понад 4-6 км/год доцільно використовувати надувні човни-понтони (плоти), катамарани.

Якщо маршрутом передбачено подолання технічної складних перешкод, то його слід планувати на першу половину дня - найкраще зранку. Напередодні, облаштувавшись на ночівлю, слід здійснити докладну розвідку з метою визначення основних способів подолання перешкоди і передбачення місць страховки.

Траси туристських маршрутів повинні пролягати за межами заповідників та інших природоохоронних зон, для огляду яких плануються природознавчі екскурсії, заздалегідь погоджені з дирекцією заповідника.

Вся траса маршруту повинна бути нанесена на топографічну карту з поділом на відрізки, що відповідають даному переходу. Складні ділянки маршруту потребують детальнішого картографічного відображення в масштабі (1: 50000, 1:25000).

Багатоденні туристські маршрути які обслуговуються турбазами повинні бути зааспартизовані і детально описані (з кроками, напрямками, віддалями, орієнтирами тощо).

4. Маркірування туристських маршрутів

Маркірування більшості туристських маршрутів, що існували досі, порушене або застаріло. Розвиток внутрішнього туризму вимагає його оновлення.

В популярних туристських регіонах, місцях масового відпочинку, на територіях, де розміщені природоохоронні комплекси і об'єкти необхідно передбачити такий вид благоустрою, як маркірування туристських маршрутів. Воно є показником рівня культури в туристичній сфері, виявом турботи про безпеку туриста, охорону природних багатств та історичних цінностей.

Маркірування маршрутів призначене перш за все для оптимального використання туристами рекреаційних і пізнавальних можливостей даного маршруту і часу подорожі. Туристське маркірування - це дорожні знаки для туриста, що являють собою чітку систему спеціальних умовних позначень, і наносяться на місцеві об'єкти або встановлюються для розмітки рекомендованих маршрутів туристських подорожей, екскурсій, прогулянок. Воно включає різні види марок, стрілок, покажчиків маршрутів та інших знаків, що за допомогою символів, форми, кольору, тексту інформують туриста про напрями і відстані, цікаві об'єкти для огляду, природні перепони і небезпечні

ділянки, пропоновані місця стоянок, рекомендовані чи заборонені форми поведінки туристів на певній території, під час даного маршруту.

Маркіровка туристських маршрутів покликана також сприяти успішному розв'язанню ряду завдань туристичними організаціями і тими, по території яких пролягають туристські маршрути і де розміщені екскурсійні об'єкти. Найважливіші з цих завдань - забезпечення змістовності туризму; підвищення безпеки і організованості туристів; посилення охорони навколишнього середовища; сприяння ефективній роботі туристсько-екскурсійних установ.

Туристське маркірування призначене для реальної допомоги туристам, але це досягається за умові дотримання вимог до його змісту, зовнішнього оформлення, характеру рекомендацій, територіального розміщення. Серед таких-інформативна насиченість, наочність, системність (відповідність між зображенням і його текстовим супроводом), естетичне оформлення, тактовність рекомендацій, логічність (відповідність характеристикам маршруту).

Інформативність маркірування забезпечується набором необхідних умовних знаків, що мають відповідне змістове навантаження, а також їх оптимальним розміщенням на маршруті. Своєчасність інформації обумовлюється послідовністю і безперервністю розташування знаків на протязі всього маршруту. *Турист не повинен витратити час на пошук знаків і розшифровку їх змісту. Маркірування має бути в міру контрастним за колірним вирішенням і формою, щоб вирізнятися на фоні оточуючого середовища і бути помітним на відстані.*

В маркіруванні доцільне обмежене використання текстових знаків на користь загальноприйнятих умовних позначень, зрозумілих більшості відвідувачів. Туристи, один раз ознайомившись із системою маркірування, зможуть надалі орієнтуватися в умовних позначеннях, подорожуючи іншими маршрутами.

Маркірування має бути досить нейтральним за викладом інформації і ненав'язливим. Знаки рекомендаційного і заборонного характеру повинні використовуватися в тих місцях, де вони дійсно необхідні.

Система шляхових знаків виробляється з огляду на їхні доцільність, технологічність і економічність виготовлення. Маркірування має здійснюватися у тих місцевостях, де без нього не можна обійтись. Воно може стати в нагоді туристам і туристичній галузі, орієнтуючи подорожуючих на відвідання об'єктів, що сприяють підвищенню змістовності і подорожей, забезпечують їх доступність і безпечність, реалізують пізнавальний і оздоровчий аспекти туризму.

Технологічність маркірування маршрутів забезпечується простотою і конструктивною доступністю знаків, легкістю їх встановлення чи нанесення на предмети, розташовані в даній місцевості.

Маркірувальні знаки повинні мати високі експлуатаційні показники і бути економічними у виготовленні.

Основні елементи маркірування. Вихідним елементом У системі маркірування є маршрутна марка - знак, що засвідчує належність конкретної точки даної місцевості до певного туристського маршруту. Мета її

встановлення – підтримання у туриста впевненості у правильності напрямку руху на маршруті, який найчастіше визначається напрямком дороги, стежки, лижні, водного потоку. В разі відсутності на місцевості чіткої шляхової мережі чи інших орієнтирів, маршрутні марки можуть виконувати роль основного дороговказу.

Система знаків туристського маркірування розроблена досить давно і широко використовувалась у практиці подорожей у таких популярних туристських регіонах, як гірський Кавказ, Тянь-Шань, Карпати та ін.

Маршрутна марка, як правило, має форму прямокутника, де на білому полі нанесена кольорова смуга або квадрат (рис. 2.).

П

Рис. 2. Маршрутні марки (пояснення в тексті).

Марка з горизонтальною смугою використовується для позначення багатоденних маршрутів.

Марка з кольоровим квадратом, поставленим на вершину трикутника означає одноденний маршрут.

Колір смуги чи квадрата інформує про тривалість і складність маршруту. Червона смуга означає багатоденний категорійний маршрут із значними природними перешкодами, подолання яких вимагає певної підготовки і спеціального спорядження (рис. 2а).

Червоний квадрат - одноденний маршрут з окремими перешкодами довжиною понад 15 км (рис. 2б).

Синя смуга - багатоденний некатегорійний маршрут (рис. 2е).

Синій квадрат - загальнодоступний одноденний маршрут, що перевищує 10км (рис. 2г).

Зелена смуга - нескладний маршрут, що не вимагає надто серйозної підготовки і спеціального спорядження, з двома - трьома ночівлями (рис. 2д).

Зелений квадрат - загальнодоступний нескладний одноденний маршрут довжиною не більше 10 км (рис. 2е).

Жовта смуга - маршрут невисокої складності з однією-двома ночівлями (рис. 2є).

Жовтий квадрат - нескладний екскурсійний маршрут, який не перевищує 5км (рис. 2ж).

Найпоширеніший формат марки - 180 x 240 мм. При цьому ширина кольорової горизонтальної смуги - 60 мм, довжина сторони поставленого на кут кольорового квадрата - 125 мм. У разі необхідності відповідно до конкретних умов місцевості формат марки може бути зменшений (90 x 120 мм) або, збільшений (400 x 600 мм).

Марки слід розташовувати таким чином, щоб вони були помітні з якомога більшої відстані. В залежності від конкретних умов місцевості марки наносяться на різні предмети (дерева, скелі, велике каміння тощо). В населених пунктах, поблизу сільськогосподарських угідь марки можна розміщувати (при наявності відповідного дозволу) на кутах споруд, парканах, огорожах, межових і квартальних стовпах тощо (рис. 2 маркірування з, й).

У разі необхідності можуть бути використані стрілки, що вказують напрямок руху. За своїм кольором вони повинні відповідати іншим знакам, що стосуються даного маршруту.

Якщо туристські марки є основним видом розмітки трас туристських маршрутів, то в ролі головного джерела інформації можуть виступати фігурні знаки. Вони мають форму кола, квадрата трикутника тощо, на яких прийнято зображувати певні фігури, символи, образи, що є носіями відомостей про маршрут і не вимагають додаткових пояснень.

Вказівні знаки застосовуються з метою інформування туристів про розташування на трасі маршруту різних об'єктів, їх загальною ознакою є те, що вони мають форму квадрат, де на білому фоні зображено чорний символ. Ці знаки привертають увагу туристів до вартих уваги об'єктів природи, історії, культури: "оглядова точка", "об'єкт охорони", "пам'ятник", "музей" тощо (рис. 3.).

а - оглядова точка,

б - природний об'єкт, що охороняється,

г - музей,

е - місце привалу

ж - брід.

Рис. 3. Вказівні знаки:

Вказівні знаки застосовуються також для позначення маршрутів спортивно-оздоровчого туризму та рекреаційних об'єктів: "пішохідний маршрут", "місце привалу", "туристський притулок", "брід" тощо. Крім того вони широко використовуються для позначення об'єктів обслуговування: "готель", "пункт харчування", "медична допомога", "підйомник" і т. ін.

Застерегаючі знаки встановлюються на трасі маршруту з метою інформування туристів про характер наявних на ньому перешкод і можливу небезпеку, їх характерна ознака - **трикутна** форма, де на білому фоні червоною смугою по краю зображено чорний символ: "небезпечний поворот", "крутий спуск", "каменепад", "дикі тварини" тощо (рис. 4 а - е).

Заборонні знаки попереджають туристів про заборону на певні форми поведінки на маршруті. Вони мають форму кола білого кольору з червоним обідком, де відповідне зображення перекреслене навкіс: "прохід туристам заборонено", "стоянка заборонена", "не галасувати", "рвати рослини заборонено" тощо (рис. 4 є - і).

Рис. 4. Застереженні і заборонні знаки:

застереженні знаки: а - нерівна дорога, б - вузька дорога, в - каменепад, г -

нестійкий ґрунт (трясовина, зібучі піски, тонкий лід тощо), *д* - ділянка зі складним орієнтуванням, *е* - дикі тварини;

заборонні знаки: *є* - не розкладати багаття,

ж - рвати рослини заборонено, *з* - стоянка заборонена,

й - не сходити зі стежки, *і* - не галасувати,

ї — переправлятися убрід заборонено.

В центрах туристсько-екскурсійного обслуговування доцільно застосовувати маршрутні схеми, покажчики напрямків, відстаней, місцевих назв тощо.

Наявність маркірування в туристських центрах є свідченням турботи суб'єктів туристського обслуговування про туристів і надає їм всебічну консультативну, організаційну і природоохоронну інформацію, будучи показником рівня туристського обслуговування в цілому.

Рекомендована література

Основна:

1. Штюрмер Ю.А. Опасности в туризме, мнимые и действительные. – Москва, 1974.
2. Штюрмер Ю.А. Охрана природы и туризм. – Москва, 1974.
3. Щур Ю.В., Дмитрук О.Ю. Спортивно – оздоровчий туризм: Навчальний посібник. - Київ : Альтерпрес, 2003.- 232 с.
4. Энциклопедия туриста / Гл. ред. Е.И.Тамм. – Москва, 1993.

Допоміжна:

5. Грибовська І. Аналіз факторів, які впливають на безпеку проведення піших туристських мандрівок / І. Грибовська, Р. Стефашко // Проблеми активізації рекреаційно-оздоровчої діяльності населення : матеріали ІV Всеукр. наук.-практ. конф. – Львів, 2004. – С. 45–47.
6. Данилевич М.В. Значення краєзнавчо-туристичної діяльності на етапі початкової підготовки спортсменів / М. В. Данилевич, В.Б. Амелін // Здоровий спосіб життя : матеріали ІІІ Міжрегіон. наук.- практи. конф. – Славута, 2003. – С. 6 – 7.
7. Динаміка стану фізичної підготовленості студентів 17-18 років на пряму "Туризм" під час міжсезонного етапу / Лабарткава К. В., Лабарткава В. К., Кушнір І. С., Заліско О. К. // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. – Київ, 2020. - Вип. 8 (128). - С. 96-101.
8. Заневський І. П. Модель інформаційного забезпечення експрес-контролю фізичного стану студентів спеціальності «Туризм» / Заневський І. П., Лабарткава К. В. // Науково-методичні основи використання інформаційних технологій в галузі фізичної культури і спорту : зб. наук. пр. – Харків : ХДАФК, 2020. – Вип. 4. – С. 35–41.
9. Заневський І. П. Стан фізичної придатності студентів спеціальності «Туризм» / Заневський І. П., Лабарткава К. В. // Сучасні тенденції розвитку індустрії гостинності : зб. тез міжнар. наук.-практ. конф., (26–27 листопада 2020 р.) – Львів : ЛДУФК імені Івана Боберського, 2020. – С. 376–379.

10. Кухтій А. О. Базова географічна підготовка туриста : лекція для студентів спеціальності 242 "Туризм" / Кухтій А. О. - Львів, 2018. - 10 с.
11. Кухтій А. О. Організація побуту, харчування, постачання в туристичному поході : лекція для студентів спеціальності 242 "Туризм" (спеціалізація «Туризмознавство») / Кухтій А. О. – Львів, 2018. - 9 с.
12. Кухтій А. О. Організація туристського походу : лекція для студентів спеціальності 017 "Фізична культура і спорт", 014 "Середня освіта (фізична культура)" / Кухтій А. О. – Львів, 2018. - 18 с.
13. Лабарткава К. В. Фізична працездатність студентів-туристів в походах залежно від навантаження з наплічниками та допохідних тренувань / Лабарткава К. В. // Психолого-педагогические и медико-биологические вопросы организации занятий в физическом воспитании и спорте : Междунар. электрон. науч.-практ. конф. – Одеса, 2011. – С. 100 – 102.
14. Лабарткава К. В. Динаміка функціонального стану туристів під час спортивно-оздоровчого походу I категорії складності / К. В. Лабарткава, А. О. Кухтій, Л. О. Тимошенко // Актуальні проблеми організації фізичного виховання студентської молоді Львівщини : зб. наук. пр. – Львів, 2009. – С. 33 – 36.
15. Приступа Є. Н. Інтереси і потреби молоді у сфері проведення культурно-спортивних заходів / Є. Н. Приступа, Т. В. Палагнюк // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту : зб. наук. пр. / за ред. С. С. Єрмакова. – Х., 1999. – № 1. – С. 4–6.
16. Приступа Є. Н. Формування національної свідомості засобами туристично-краєзнавчої роботи / Є. Н. Приступа, Г. М. Гуменюк // Ідея національного виховання в українській і психолого-педагогічній науці ХІХ–ХХ ст. : зб. наук. ст. Всеукр. наук.-практ. конф. – Коломия, 1997. – С. 200–202.
17. Тимошенко Л. О. Спортивно-оздоровчий туризм : метод. вказівки до виконання контрольних робіт студентами VI курсу заочної форми навчання спеціалізації «Спортивно-оздоровчий туризм» спеціальності «Фізичне виховання» / Тимошенко Л. О., Лабарткава К. В. – Львів : ЛДУФК, 2011. – 54 с.
18. Тимошенко Л. О. Спортивний туризм : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. фіз. виховання і спорту / Тимошенко Л. О., Лабарткава К. В. – Л. : ЛДУФК, 2012. – Ч. 1. – 148 с.
19. Тимошенко Л. Уроки "школи виживання" під час спортивно-оздоровчих водних походів по річці Дністер / Лідія Тимошенко, Віктор Пишов, Андрій Яворський // Проблеми активізації рекреаційно-оздоровчої діяльності населення : матеріали ІХ Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. участю. - Л., 2014. - С. 302 - 304.
20. Гірський туризм : анот. бібліогр. покажч. / уклад. Ірина Свістельник. – Львів : [б. в.], 2016. – 13 с.

21. Оздоровчий туризм : анот. бібліогр. покажч. / уклад. Ірина Свістельник. – Львів : [б. в.], 2017. – 21 с.
22. Худоба В. В. Безпека туристичних подорожей : лекція / Худоба В. В. - Львів, 2018. - 12 с.
23. Худоба В. Екологія : навч.-метод. посіб. / Володимир Худоба, Юлія Чикайло. - Львів : ЛДУФК, 2016. - 92 с.
24. Худоба В. Проектування еколого-туристичних маршрутів на території природоохоронних об'єктів із застосуванням геоінформаційних систем (на прикладі НПП «Сколівські Бескиди») / В. Худоба // Літопис природи НПП «Сколівські Бескиди». – Сколе, 2017. – Т. 17. – С. 228–241.
25. Худоба В.В. Проектування туристичних маршрутів на території НПП “Сколівські Бескиди” / В.В. Худоба, Л.О. Тимошенко, З.Р. Руминська // Географія та туризм : наук. зб. – Київ, 2016. – Вип. 36. – С. 93–101.
26. Худоба В. В. Нормативні документи в туристичній діяльності : лекція / Худоба В. В. - Львів, 2018. - 10 с.